

УДК 378: [373.5+376]

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Оксана Волошина, Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Висвітлено моделювання процесу підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзивної освіти. Розкрито теоретичну та методологічну основу моделі підготовки майбутнього вчителя до роботи в умовах інклюзивної освіти. Охарактеризовано компоненти розробленої моделі. Обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до навчально-виховної роботи в умовах інклюзивного середовища.

Ключові слова: інклюзивна освіта, модель підготовки вчителя, педагогічні умови.

Оксана Волошина, Винницкий государственный педагогический университет имени М. Коцюбинського, г. Винница, Украина

Подготовка будущих учителей к учебно-воспитательной работе в условиях инклюзивной среды

Представлен процесс моделирования подготовки будущих учителей к работе в условиях инклюзивного образования. Раскрыта теоретическая и методологическая основы процесса подготовки будущего учителя к работе в условиях инклюзивного образования; охарактеризованы компоненты разработанной модели; обоснованы педагогические условия подготовки будущих учителей к воспитательной работе в условиях инклюзивного среды.

Ключевые слова: инклюзивное образование, модель подготовки будущего учителя, педагогические условия.

Oksana Voloshina, Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Training of teachers to educational work in inclusive environment

The article deals with modeling of preparation of future teachers to work in inclusive education. Solved theoretical and methodological basis of the model of training future teachers to work in inclusive education. Characterized the components of the developed model of training future teachers to work in inclusive education. Reasonably pedagogical conditions of training of teachers to educational work in an inclusive environment. Pedagogical conditions of effective training of future teachers to work with students in the conditions of inclusive education.

Keywords: inclusive education, the model of the future teacher training, pedagogical conditions.

© Волошина О., 2017

Демократичні зміни в Україні, процес входження у світове економічне співтовариство зумовили зміну ставлення суспільства до проблем людей з обмеженими можливостями здоров'я, спонукали до усвідомлення необхідності їх більш широкої інтеграції в соціум.

Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. одним із пріоритетних напрямів модернізації вітчизняної освіти є забезпечення функціонування та практичного впровадження у навчально-виховні заклади ефективної системи інклюзивної освіти, яка забезпечує основне право спільного перебування та навчання дітей із різним рівнем психофізичного розвитку за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу на основі принципів гуманізації та індивідуалізації. Означений процес передбачає врахування індивідуальних особливостей кожної дитини з особливими освітніми потребами та створення сприятливих умов для її повноцінного розвитку [9, 26 – 33; 10, 75 – 81].

Проблема вдосконалення професійної підготовки педагогів щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є предметом дослідження багатьох учених, зокрема: В. Бородіної, І. Єременка, С. Забраної, І. Колесніка, А. Колупаєвої, З. Ленів, С. Миронової, Н. Назарової, Л. Одинченка, В. Оржеховської, Ю. Пінчука, Л. Руденка, В. Синьова, З. Смирнової, О. Таранченко, О. Федоренко, О. Черкасової, О. Шевцова, Л. Шипіциної та інших.

Метою статті є обґрунтування моделі та педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до навчально-виховної роботи в умовах інклюзивного середовища.

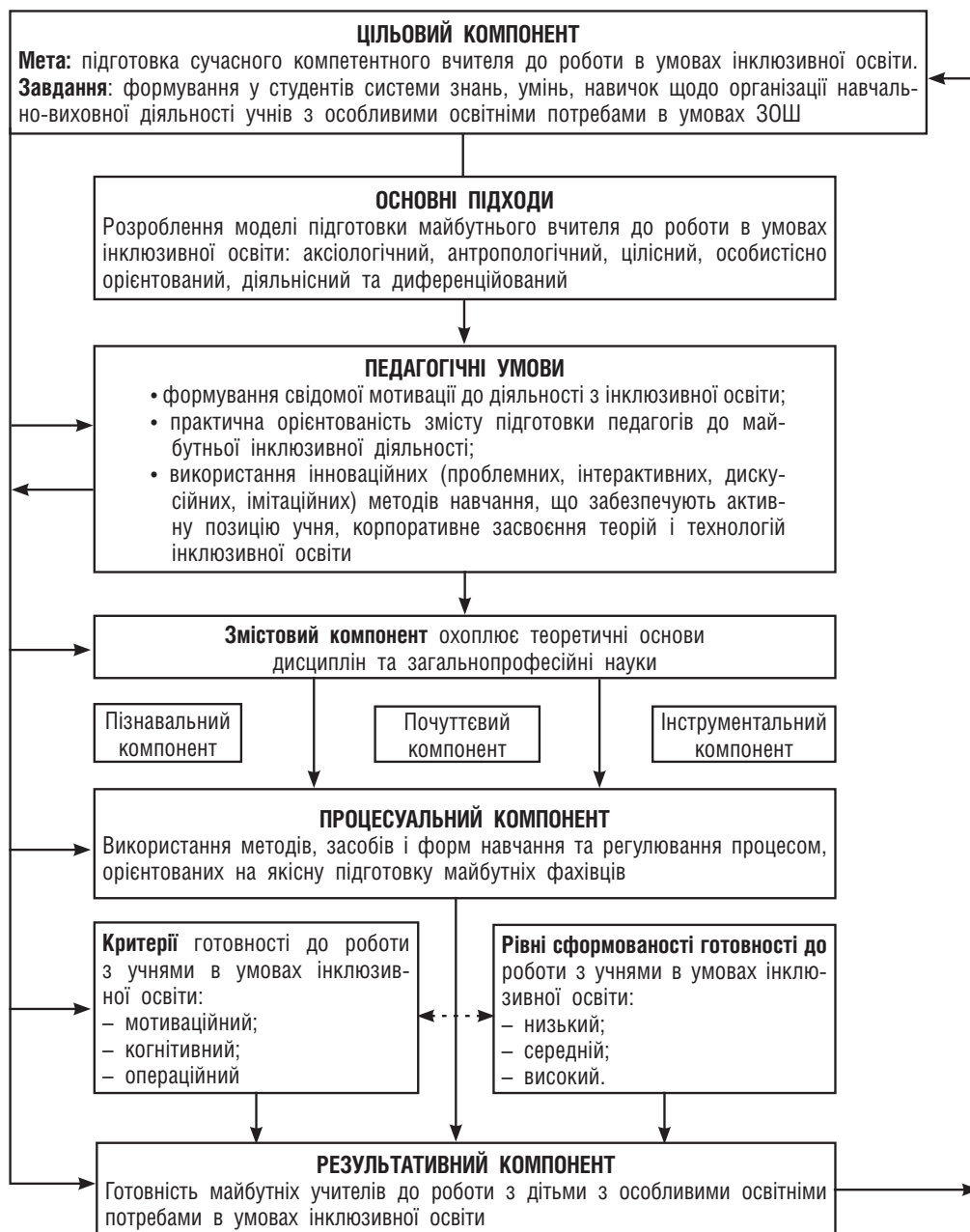
На часі нові вимоги до професіограми спеціаліста, який працює в умовах спеціальної освіти та інклюзивного простору. Зміцнюється та послідовно удосконалюється потенціал кадрового забезпечення освітньо-реабілітаційної роботи з особами з особливими освітніми потребами [5, 15].

Учитель загальноосвітньої школи повинен уміти визначати пріоритетні корекційні, навчальні, виховні завдання, напрями їхньої реалізації; розробляти індивідуальний корекційно-компенсаторний план роботи для кожної дитини з урахуванням нозології; адаптувати навчальні плани, програмний матеріал, методи, форми навчання та виховання до індивідуальних освітніх потреб дитини; орієнтуватись на соціальний досвід, пізнавальні можливості кожної дитини; застосовувати різноманітні прийоми та засоби для сприяння загальному розвитку учня; створювати умови для соціальної адаптації, для набуття соціальних навичок дітьми з особливостями психофізичного розвитку.

Реалізація означеного багато в чому залежить від якості підготовки майбутнього педагога до виконання своїх професійних обов'язків.

Нами розроблена модель підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти (*малюнок*). Теоретичною основою підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти стали аксіологічний, антропологічний, цілісний, особистісно орієнтований, діяльнісний та диференційований підходи [1, 10 – 181].

Модель підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти представлена цільовим, змістовим, організаційним і результативним компонентами. Цільовий компонент передбачає формулювання мети і завдань процесу підготовки майбутнього фахівця до роботи з учнями в умовах інклюзивної освіти. Змістовий

Мал. Модель підготовки майбутнього вчителя до роботи з учнями в умовах інклюзії

компонент охоплює теоретичні основи навчальних дисциплін: «Інклюзивна освіта», «Асистування в інклюзивному середовищі», «Спеціальна педагогіка з історією», «Педагогічні технології інклюзивного навчання», «Логопедія», загальнопрофесійні науки (педагогіка, психологія). Функцією цього компонента є організація навчального процесу у відповідності з логікою змісту і поставленої мети. Процес підготовки майбутнього вчителя до роботи з учнями в умовах інклюзивної освіти передбачає формування особливої культури вчителя щодо індивідуальних особливостей учнів, уміння адаптувати матеріал з урахуванням їхніх можливостей. Ефективності процесу підготовки майбутніх учителів до роботи з учнями в умовах інклюзивної освіти сприяють відповідні методичні засоби, з-поміж яких: лекції (вступні, оглядові, підсумкові, проблемного характеру); методи ігрового моделювання, тренінгу, групової дискусії, мозкового штурму, аналізу конкретних педагогічних ситуацій, соціально-перцептивної імпровізації. Результативний компонент характеризується показниками та рівнями готовності студентів до майбутньої роботи з урахуванням особливостей організації навчально-виховного процесу, контингенту учнів.

Ефективність процесу професійної підготовки студентів до формування досліджуваної якості забезпечується шляхом реалізації сукупності педагогічних умов, а саме: використання потенціалу змісту педагогічних дисциплін для формування толерантності студентів, позитивної мотивації до здійснення інклюзивного навчання; практична орієнтованість змісту підготовки студентів до майбутньої інклюзивної діяльності, застосування компетентнісного підходу, що дає змогу сформувати цілісну структуру професійної діяльності майбутніх педагогів в умовах інклюзивного навчання; використання інноваційних (проблемних, інтерактивних, дискусійних, імітаційних) методів навчання, що забезпечують активну позицію студента, корпоративне засвоєння теорій і технологій інклюзивної освіти.

Розглянемо кожну з означених умов.

Використання потенціалу змісту педагогічних дисциплін для формування толерантності студентів, позитивної мотивації до здійснення інклюзивного навчання.

На сучасному етапі розвитку суспільства особливо складним є формування емоційно-ціннісного ставлення студентства до інклюзивної освіти, враховуючи особливості сучасних студентів. Дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців підкреслюють сутнісну переструктуризацію ціннісних пріоритетів студентства, де домінують матеріальні цінності, успіх, влада, кар'єра, благополуччя. Для значної частини сучасної молоді характерними є інфантилізм, індивідуалізм. Низька мотивація, необґрунтованість і випадковість вибору університету, небажання пов'язувати своє майбутнє з педагогічною професією – це ті реалії, які не можна не враховувати під час взаємодії зі студентами.

Проблема толерантності набуває особливого значення у зв'язку з розвитком в Україні інклюзивної освіти, в рамках якої відбувається залучення дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітнє середовище і адаптація в ньому. Відомо, що головною проблемою особливої дитини є обмеження її зв'язків зі світом, контактів з однолітками та дорослими, доступу до культурних цінностей, якісної освіти. Також наразі актуальною є проблема негативного ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку з боку однолітків, наявності фізичних і психічних

бар'єрів, що заважають підвищенню якості освіти дітей з обмеженими можливостями. Проблему посилює той факт, що педагоги іноді самі інтолерантно ставляться до таких дітей.

У зв'язку з цим одним з головних завдань вивчення педагогічних дисциплін є формування у студентів педагогічної толерантності, тобто здатності зрозуміти і прийняти дитину такою, якою вона є, незважаючи на те, що ця дитина іноді є носієм інших цінностей, логіки мислення і форм поведінки. Крім того, на нашу думку, педагогічна толерантність стосовно дітей з особливостями психофізичного розвитку передбачає, насамперед, наявність міцних переконань у педагогів щодо необхідності надання активної допомоги в освітньому процесі.

Позитивна налаштованість на успіх є запорукою гарного результату в будь-якій діяльності. Учитель є для учнів авторитетом, носієм суспільної думки, під впливом якого формуються переконання та подальша поведінка дітей. Тому, якщо в учителя відсутнє упереджене ставлення та негативні соціальні установки до дитини з особливими освітніми потребами, якщо він позитивно ставиться до перебування її серед здорових однолітків і створює умови для сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, то відповідно це позитивно впливатиме і на ставлення інших до такої дитини.

Науковець М. Савчин підкреслює, що вища педагогічна освіта забезпечує поглиблене пізнання, оволодіння педагогічними технологіями і розвиток особистісного потенціалу майбутнього педагога. Її домінантою є освітньо-творче навчання студентів професійній діяльності: ознайомлення з передовим педагогічним досвідом, оволодіння інноваційними технологіями засвоєння знань, використання їх у власному професійному становленні; формування критичного мислення; вироблення уміння організувати дослідницькі пошуки й аналізувати педагогічно значущі проблеми [6, 325 – 326].

Найважливішою особистісною і професійною рисою вчителя, на думку психолога, є любов до дітей, бажання працювати і спілкуватися з ними, самовдосконалюватися, саморозвиватися, без чого неможлива ефективна педагогічна діяльність [6, 337].

Необхідність особливих вимог до педагога, що працює з дітьми, яким складно вчитися, підкреслював В. Сухомлинський: «Мені було ясно: якщо вчити їх так само, як учать усіх дітей, вони неминуче залишаться недоуками, знедоленими, нещасними людьми, які все життя переживатимуть гірку думку: я ні на що не здатний. Їх треба постійно захищати, оскільки вони легко уразливі: сфера інтелектуального життя в дитячому віці тісно зливається із сферою моральною, і кожна невдача в навчанні сприймається як гірка прикрість (проте тільки до того часу, поки серце не призвичаїться і не задерев'яніє, але тоді вже не може бути й мови про якийсь прятуюнок)» [7, 584]. Видатний педагог підкреслював, що виховання людини, яка відрізняється від інших неуспішністю у навчанні, «повинно бути в сто разів ніжнішим, чуйнішим, дбайливішим» [8, 590].

Практична орієнтованість змісту підготовки студентів до майбутньої інклюзивної діяльності, застосування компетентнісного підходу, що дає можливість сформулювати цілісну структуру професійної діяльності майбутніх педагогів в умовах інклюзивного навчання.

У своїх дослідженнях науковець А. Колупаєва наводить дані про те, що нині до 65 % учителів, які є слухачами курсів підвищення кваліфікації, не володіють методами роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Більше того, до 23 % педагогів не знайомі із спеціальними програмами, не мають точних і глибоких знань щодо психофізіологічних особливостей дітей цієї категорії [4, 17]. Це викликає серйозне занепокоєння, оскільки саме вчитель є найважливішою ланкою процесу інклюзивного навчання.

Організація уроку при інклюзивному навчанні потребує глибокого методичного осмислення та узагальнення наявного досвіду. Будь-яка дитина, зокрема й з особливими освітніми потребами, у школу приходить за знаннями. Якщо педагог свою увагу в основному приділяє дитині з обмеженими можливостями здоров'я, він «втрапить» клас, а якщо ж пріоритет залишиться за іншими дітьми, то «особлива» дитина не отримає необхідної допомоги. Основна форма організації навчальної роботи на уроці – це поєднання самостійної, індивідуальної та фронтальної роботи. Така організація навчальних занять створює умови, за яких усі учні класу виконують роботу.

Нині в умовах євроінтеграції до єдиного освітянського простору, якість освіченості вчителя визначається рівнем його професійної компетентності. А тому, новим концептуальним орієнтиром розвитку сучасної освіти в рамках Болонського процесу стало упровадження компетентнісного підходу, що визначає спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) та предметних компетентностей.

Компетентнісний підхід полягає в зміщенні акценту з накопичення нормативно-визначених знань, умінь і навичок на формування здатності практично діяти, застосовувати навички й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики [2].

Сутністю ознакою компетентнісного підходу є моделювання мовою навчальних дисциплін цілісного змісту майбутньої педагогічної діяльності. При цьому засобами формування знань стають контури професійної діяльності, а тому абстрактні педагогічні положення (знання, суперечності, закономірності, принципи) щільніше зближуються з реаліями обраного фаху.

У публікації О. Єфремової представлено сім основних схем імітаційного моделювання педагогічної діяльності в процесі викладання дисциплін педагогічного циклу: 1) від проблеми; 2) від знання; 3) від учня; 4) від учителя; 5) від аналізу проблеми; 6) від результату; 7) від інтерпретації [3, 275 – 276]. Екстраполювавши їх на площину професійної діяльності вчителя в умовах інклюзивної освіти, вважаємо, що доцільно додати ще один складник, який відображав би ефективну співпрацю (командну роботу) вчителів, відповідних фахівців, адміністрації навчального закладу, батьків та учнів, яких об'єднує спільна мета – сприяння в реалізації дитиною своїх можливостей та підготовці до незалежного життя в суспільстві.

Отже, застосування компетентнісного підходу дає змогу сформувати цілісну структуру професійної діяльності майбутніх педагогів в умовах інклюзивного навчання.

Використання інноваційних (проблемних, інтерактивних, дискусійних, імітаційних) методів навчання, що забезпечують активну позицію студента, корпоративне засвоєння теорій і технологій інклюзивної освіти.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА — ОСВІТА ДЛЯ ВСІХ

Ми визначили деякі напрями впровадження інноваційних технологій у систему навчального процесу на прикладі вивчення педагогічних дисциплін.

Візуалізаційний. Оскільки провідною формою організації процесу навчання у вищому навчальному закладі є лекція, тому вважаємо за доцільне її урізноманітнити. Поряд із вступною, проблемною, оглядовою, бінарною, інтегрованою лекціями та лекціями-конференціями, лекціями-діалогами, лекціями-дискусіями, лекціями-консультаціями, перевагу варто надати лекції-візуалізації. Вона допомагає набути досвід у підборі матеріалу і логіко-системній його подачі за допомогою технічних засобів та навичок технологічної організації навчального процесу.

Мультимедійний напрям відкриває нові можливості застосування комп'ютерів у навчальному процесі, особливо у самостійній роботі студента. Ця технологія має великі можливості для зберігання значного обсягу інформації. Оскільки в університеті використовуються різні організаційні форми навчання (семінар, лабораторна, практична, науково-дослідна та самостійна робота), то мультимедійні засоби дають можливість швидко знаходити, передавати та опрацювати різноманітну інформацію, активно і самостійно користуватися інформаційно-довідковими системами з можливостями обміну в системі телекомунікацій.

Розроблення та впровадження автоматизованих навчальних систем, що розробляються і використовуються не як окремі програми дисциплін, а як навчальні системи, які представлені комплексом матеріалів (демонстраційних, теоретичних, практичних, контролюючих) та комп'ютерні програми, що керують процесом навчання. Складовими є електронні варіанти навчально-методичних матеріалів: комп'ютерні презентації ілюстративного характеру, електронні словники-довідники й підручники, лабораторні практикуми, програми-тренажери, тестові системи та моделі, комп'ютерні слайд-фільми, комп'ютерні програми, що керують процесом навчання, програми перевірки знань. Широке впровадження в навчальний процес автоматизованих навчальних систем дасть змогу збільшити продуктивність навчання студентів, ефективність діяльності викладачів.

Інтерактивне навчання. У процесі такого навчання студенти мають можливість обмінюватися думками, ідеями, пропозиціями, а викладач стає організатором спільної діяльності, ділової співпраці, творчого пошуку, створює атмосферу ширості, поваги. Технології колективно-групового навчання передбачають одночасну спільну роботу студентів.

Технології ситуативного моделювання передбачають включення учасників навчального процесу в гру (ігрове моделювання) під час заняття. За таких умов студентам надається максимальна свобода інтелектуальної діяльності, яка обмежується лише правилами гри. Майбутні педагоги самі обирають ролі у грі, висуваючи припущення про ймовірний розвиток подій, шукають шляхи розв'язання проблемної ситуації, беруть на себе відповідальність за обране рішення. Мета рольової гри – визначити ставлення до конкретної життєвої ситуації, набути досвіду, оволодіти певними навичками. Студенти мають можливість проаналізувати і творчо використати власний досвід для імітації подій і вчинків.

Технології опрацювання дискусійних питань. Дискусію розглядають як публічне обговорення певного питання. Участь у дискусійних обговореннях розвиває критичне мислення, дає можливість визначити власну позицію, поглиблює знання з проблеми.

Соціально-психологічний тренінг істотно полегшує та пришвидшує процес засвоєння знань, умінь і навичок ефективної соціальної поведінки, сприяє формуванню комунікативних здібностей, необхідних для організації повноцінної продуктивної взаємодії з іншими людьми у практичній діяльності та міжособистісних взаєминах, створює можливості для кращого самопізнання й самовизначення.

Проектна технологія дає змогу не стільки передавати студентам суму тих чи інших знань, скільки навчити здобувати ці знання самостійно, уміти користуватися набутою інформацією для вирішення нових пізнавальних та практичних завдань.

Отже, інклюзія – пріоритетний напрям роботи сучасної школи, майбутніх учителів необхідно цілеспрямовано готувати до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу. Для цього в вищому навчальному закладі необхідно моделювати процес підготовки вчителя до роботи в інклюзивному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Волошина О.* Модель підготовки майбутніх учителів до роботи з учнями в умовах інклюзивної освіти / О. В. Волошина // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Випуск 43. – Вінниця, 2015. – С. 179 – 184.
2. *Волошина О. В.* Особливості контекстного підходу у навчанні студентів педагогічного університету / О. В. Волошина // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Випуск 35. – Вінниця, 2011. – С. 34 – 37.
3. *Ефремова О. И.* Реализация принципа контекстного обучения при организации работы студентов педуза с психологическим текстом / О. И. Ефремова // Известия Тульского государственного университета. Серия «Психология». – Тула : Изд-во ТулГУ, 2004. – Вып. 4. – С. 266–276.
4. *Колупаєва А.* Засадничі понятійно-термінологічні визначення інклюзивної освіти / А. Колупаєва // Дефектологія. – 2009. – № 2. – С. 3 – 8.
5. *Ленів З. П.* Підготовка кадрів для створення оптимальних умов дітям із порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному середовищі / З. П. Ленів // Особлива дитина: навчання і виховання. – № 3 (71) 2014. – С. 13 – 19.
6. *Савчин М. В.* Педагогічна психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2007. – 424 с. (Альма-матер).
7. *Скорик Т. В.* Інклюзивна освіта в Україні : реалії та перспективи розвитку / Т. В. Скорик // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів : ЧДПУ, 2011. – Вип. 84. – С. 169 – 172.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА — ОСВІТА ДЛЯ ВСІХ

8. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 5. – Статті / В. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 584 – 590.

9. *Таранченко О.* Концепція розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні (проект) / О. Таранченко, О. Федоренко // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 1(73). – 2015. – С. 26 – 33.

10. *Федоренко О.* Особливості педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання / О. Федоренко // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2015. – № 2. – С. 72 – 77.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Voloshyna O. N.* Dzhoy (2015). Model pidgotovky majbutnix uchyeliv do roboty z uchnyamy v umovax inklyuzyvnoyi osvity. Naukovi zapysky Vinnyczkogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Myhajla Kocyubyns`kogo. Seriya: Pedagogika i psixologiya. – Vol. 43, pp. 123 – 126. [In Ukrainian].

2. *Voloshyna O. V.* (2011). Osoblyvosti kontekstnogo pidxodu u navchanni studentiv pedagogichnogo universytetu. Naukovi zapysky Vinny`cz`kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Myhajla Kocyubyns`kogo. Seriya: Pedagogika i psixologiya. – Vol 35, pp. 34 – 37. [In Ukrainian].

3. *Efremova O. I.* (2004). Realizatsiya printsipa kontekstnogo obucheniya pri organizatsii roboty studentov pedvuza s psikhologicheskim tekstom. Izvestiya Tuls`kogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya «Psikhologiya», Vol 4, p. 266 – 276. [In Ukrainian].

4. *Kolupayeva A.* (2009). Zasadnychi ponyatijno-terminologichni vyznachennya inklyuzyvnoyi osvity. Defektologiya. Vol 2, pp. 3 – 8. [In Ukrainian].

5. *Leniv Z. P.* (2014). Pidgotovka kadriv dlya stvorennya optimal`nyx umov dityam iz porushennyamy psixofizychnogo rozvytku v inklyuzyvnomu seredovyshhi. Osoblyva dytna : navchannya i vyhovannya, Vol. 3, pp. 13 – 19. [In Ukrainian].

6. *Savchyn M. V.* (2007). Pedagogichna psixologiya : navch. posib. [In Ukrainian].

7. *Skoryk T. V.* (2011). Inklyuzyvna osvita v Ukrayini : realiyi ta perspektyvy rozvytku. Visnyk Chernigivs`kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu. Seriya: Pedagogichni nauky, Vol. 84, pp. 169 – 172. [In Ukrainian].

8. *Suxomlyns`kij V. O.* (1977). Vybrani tvory, pp. 584 – 59. [In Ukrainian].

9. *Taranchenko O., Fedorenko O.* (2015). The concept of the national system of education of persons with hearing impairment in Ukraine. Exceptional child: teaching and upbringing, 1 (73), 26 – 33. [In Ukrainian].

10. *Fedorenko O.* (2015). Features of pedagogical support of hard-of-hearing junior schoolchildren in inclusive education settings. Exceptional child: teaching and upbringing, 2(74), 75 – 81. [In Ukrainian].